

Николай Кънев, Олег Александров /
Nikolay Kanev, Oleg Aleksandrov

МОЛИВДОВУЛ НА ПРОТОКУРОПАЛАТА
ПАКУРИАН АРШАКИД, ОТКРИТ В ПОМОРИЕ

*Sceau de plomb de Pakourianos Arsakides,
Protokoupalates, decouvert en Anchialos (Pomorie)*

Summary: *L'article présente un sceau de plomb, decouvert en 2014 à la ville de Pomorié (l'ancien Anchialos). Le sceau a un poids de 7,52 gr. et un diamètre de 21-22 mm. Une inscription sur cinq lignes est écrite à l'averse (fig. 1) :*

+ T . . || ΓΡΑΦΑΣ || СΦΡΑΓΙ || ΖῆΝἈΚ . || ΡΟΠΑΛ,

Au revers il y a une inscription de quatre lignes (fig. 2) :

ΠΑΚῸ || ΡΙΑΝῸΤῸ || ΑΡΣΑΚΙ || ΔΟΥС

= “+ T[ἄς] γραφᾶς σφραγίζων (πρωτο)κ[ου]ροπάλ(ατου) / Πακουριάνου τοῦ Ἀρσακίδου”.

Datation : fin du XI s.

Parallèle : Seibt, W. ‘Arsakidis-Aršakuni – Armenische Aristokraten in byzantinischen Diensten, Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik, 44 (1994), S. 354, N. 6b.

През месец септември 2014 г. в гр. Поморие, по време на спасителни археологически разкопки, проведени под научното ръководство на доц. д-р О. Александров, е открит един твърде интересен византийски моливдовул, който е и обект на настоящата публикация¹.

Теглото на печата е 7,52 грама, диаметърът му – 21–22 мм., а дебелината му – 1–1,5 мм. Описанието на моливдовула е следното:

Аверс (фиг. 1): Петредов надпис:

+ T . . || ΓΡΑΦΑΣ || СΦΡΑΓΙ || ΖῆΝἈΚ . || ΡΟΠΑΛ,

Ревърс (фиг. 2): Четириредов надпис:

ΠΑΚῸ || ΡΙΑΝῸΤῸ || ΑΡΣΑΚΙ || ΔΟΥС

Представена в разгърнат вид, легендата на печата гласи:

“+ T[ἄς] γραφᾶς σφραγίζων (πρωτο)κ[ου]ροπάλ(ατου) / Πακουριάνου τοῦ Ἀρσακίδου”, т.е., в превод на български – „Подпечатани (са) писанията на протокуропалата Пакуриан от (рода на) Аршакидите“².

Датировката на моливдовула се отнася към интервала от началото на 80-те г. на XI в. до началото на XII в., т.е. той датира от времето на управлението на император Алексей I Комнин (1081–1118).

Паралели: **Seibt, W.** *‘Arsakidis-Aršakuni – Armenische Aristokraten in byzantinischen Diensten*, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*, 44 (1994), S. 354, N. 6b³.

Състоянието на моливдовула е много добро, въпреки че целостта му е леко нарушена при двата отвора на каналчето за шнура и на отделни места по периферията. От така указаните нарушения обаче, единствено това при горния отвор на каналчето е засегнало легендата на печата, изличавайки последните две букви от първия ред на аверса. Освен това, крайната лява част на лицевата страна е пострадала от приплесване, което е направило по-трудно четливи последната буква от втория и последната буква от третия ред и напълно е изличило последния знак от четвъртия ред на легендата на аверса. Въпросното приплесване се е отразило много по-слабо на реверса, където донякъде са пострадали само първата буква на втория и първата буква на третия ред, без обаче това да ги прави нечетливи. Същото се отнася и до първата буква на първия ред, която е леко засегната от малка резка в горната си част. Гореспоменатите деформации не затрудняват съществено нито разчитането на печата, нито констатирането на факта, че той е от един и същ булотирион с екземпляра, публикуван от Вернер Зайбт.

Каква информация ни носи печатът? Собственикът му е византийският сановник от арменски (или от армено-грузински) произход Пакуриан Аршакид, носещ византийската титла протокуропалат, който е непознат от писмените извори – поне не и под това съчетание на имена и титла. Очевидно произходът му е достатъчно знатен и във вените му тече дори царска кръв, както показва и демонстрираният от него произход от старата арменска царска династия на Аршакидите⁴. Броят на арменците във византийските имперски елити през XI–XII в. не е никак малък, както показва още Ал. Каждан⁵, а особено по времето на император Алексей I Комнин редица представители конкретно на родовете Пакуриани и Аршакиди градят във Византия успешна кариера, засвидетелствана включително и по сфрагистичен път⁶. Името Пакуриан (Бакуриан) е добре засвидетелствано като лично име сред армено-грузинската аристокрация, както и – под формата Пакуриани или Бакуриани – и като родово име на известна арменско-грузинско-византийска фамилия. Въщност, не може да не бъде поставен въпросът дали на публикувания тук моливдовул все пак не фигурират не личното и съответно фамилното име на византийския протокуропалат, а едновременно имената на двата прочути и високоблагородни рода – Пакуриани и Аршакиди – от които той да е претендирал, че произхожда⁷. От тази гледна точка опитите за някаква по-точна атрибуция са рисковани и неоправдани. Най-вероятно собственикът на печата е съвсем различно от всички познати досега представители на двата рода лице, като е невъзможно да се определи конкретната му роднинска връзка с който и да е от тях⁸.

Титлата протокуропалат, която носи Пакуриан Аршакид, се появява като много високо почетно отличие във Византия някъде около границата на 70-те и 80-те години на XI в., най-вероятно при управлението на император Никифор III Вотаниат (1078–1081) или най-късно в самото начало на това на Алексий I, но след средата на управлението на последния вече е силно девалвирана⁹. В съчетание с демонстрирания висок произход на Пакуриан Аршакид, титлата подсказва, че най-вероятно е носена от него някъде през 80-те или началото на 90-те години на XI в., макар че не може напълно да бъде изключена и датировка в следващите две десетилетия. С оглед на засвидетелстваната в една или друга степен свързаност (както по писмени, така и по сфрагистични данни) на редица от представителите на родовете Пакуриани и Аршакиди (включително и на известния основател на Бачковския манастир Григорий Бакуриани) с българските земи под византийска власт през различни периоди на втората половина на XI в., намирането на този моливдовул на протокуропалата Пакуриан Аршакид в Поморие не би следвало да е изненадващо, макар че за конкретната причина последният да изпрати своя кореспонденция в Анхиало, естествено, може само да се гадае¹⁰. Като се има предвид датировката на оловния печат и историческата обстановка в империята тогава, е възможно например изпратеното писмо да е във връзка с някое от нашествията на печенегите, узите и куманите в Тракия през 80-те и началото на 90-те години на XI в. Базирайки се на факта, обаче, че на моливдовула са указани само имената и почетната титла, но не и какъвто и да било служебен пост, който да е изпълняван от Пакуриан Аршакид, с най-висока степен на вероятност все пак е допускането, че този печат е скрепявал частна, а не служебна кореспонденция на въпросния византийски сановник от високоблагороден грузинско-арменски произход.

БЕЛЕЖКИ

¹ Доц. д-р Олег Александров от Катедрата по археология на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ по-конкретно е ръководител на спасителното археологическо проучване на обект по трасето на главен клон 1G от ВиК мрежата на гр. Поморие, преминаващ по ул. „Странджа“ – в участъка от ревизионна шахта РШ – Гл. Кл. 1G5 до кръстовището с ул. „Панайот Волов“. Моливдовулът е открит в повърхността на траншейния изкоп и е предоставен на доц. д-р Николай Кънев от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ за разчитане и датиране.

² Печатът, произхождащ от Поморие, е включен в публикация на Николай Кънев за сфрагистични находки от средновековно Анхиало (**Кънев, Н.** Нови сфрагистични находки от Поморие – В: *Сборник в чест на доц. д-р Иван Лазаров* – под печат), но тъй като този моливдовул представлява достатъчно значим интерес за византийската (а и за българската) сфрагистика, авторите сметнаха за уместно той да бъде подобаващо открит и съответно издаден и самостоятелно.

³ Жан-Клод Шейне също упоменава неиздаден печат на протокуропалат от родовете Аршакиди и Пакуриани (вж. **Cheyne, J.-C.** *Les Arméniens de L'Empire en Orient*

de Constantin X à Alexis Comnène (1059–1081), – In : *L'Arménie et Byzance, Publications de la Sorbonne*, XII, Paris, 1996, p. 73, note 35), който е част от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58.106.3074) и който вероятно е идентичен с изданията от Зайбт.

⁴ Много по-вероятно е, разбира се, този произход да не е пряк. През XI в. някои от най-знатните и влиятелни арменски родове, като например Пахлавуни и както изглежда – и Пакуриани, в стремежа си да демонстрират знатен и древен произход, с който да не отстъпват на грузинския и на ширак-анийския арменски царски род на Багратидите, настояват, че произхождат от старата арменска царска династия на Аршакидите. Между впрочем, за такъв произход през втората половина на IX в. е претендирал и основателят на Македонската династия Василий I (867–886), макар че, в интерес на истината, следва да бъде отбелязано, че някои от изследователите изразяват съмнение дори и в арменската етническа принадлежност на последния (вж. напр. **Острогорски, Г.** История на Византийската държава, С., 1996, с. 315, бел. 3).

⁵ Вж. **Каждан, А. П.** Армяне в составе господствующего класса Византии, XI–XII вв., Ереван, 1975.

⁶ Вж. **Seibt, W.** *‘Arsakidis-Aršakuni – Armenische Aristokraten in byzantinischen Diensten*, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik (JÖB)*, 44 (1994), S. 349–359; **Cheyne, J.-C.** *Les Arméniens*, p. 67–78; **Степаненко, В. П. – В. С. Шандровская**, Татул и Пакурианы, *Античная древность и средние века (АДСВ)*, 36 (2005), с. 171–193; **Jordanov, I.** *Corpus of Byzantine seals from Bulgaria. Vol. II: Seals with Family Names*. Sofia, 2006, nos. 61–64, 534–536a; **Jordanov, I.** *Corpus of Byzantine seals from Bulgaria. Vol. III, Part 1-2*. Sofia, 2009, nos. 383–384, 506, 524–525, 1819b–1821, 2008–2013; **Seibt, W.** *The Byzantine Seals of the Pakourianos Clan* – In: *Representing History: Theoretical Trends and Case Studies*, Tbilisi 2014, pp. 130–136. Както изглежда, от един от видните представители на рода Пакуриани от времето на император Алексий I Комнин – Аспиет Пакуриани – произлиза и известния през XII–XIII в. род Аспиети – вж. напр. **Wassiliou-Seibt, A.-K.** *Eine armenisch-georgische Erfolgsstory der Komnenenzeit. Die Familie Aspietes aus dem Clan der Pakurianoï. Text des Vortrags am 20. Mai 2015 (ÖASG, ÖGBS, Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Univ. Wien)* (текстът е достъпен на профила на А.-К. Василиу-Зайбт в *Academia.edu* към 28.05.2015 г.).

⁷ В този случай легендата на този моливдовул би трябвало да бъде преведена по следния начин: „Подпечатани (са) писанията на протокуропалата (от родовете) Пакуриани и Аршакиди“. Именно в тази насока тълкува и информацията от споменатия по-горе печат от Дъмбъртън Оукс Жан-Клод Шейне (вж. тук бел. 3), който по повод на него пише, че сред печатите на Аршакиди във Византия от края на XI и XII в., всъщност най-голям интерес представлява този на „един Арсакидис-Пакурианос, протокуропалат, свидетелстващ за съюза на двете източни фамилии в служба на Империята“ (**Cheyne, J.-C.** *Les Arméniens*, p. 73 – превод на цитата Н. К.).

⁸ Несъмнено би била интересна нишката на разсъждения, че твърде забележимото присъствие на лица с родовите имена Пакуриани и Аршакиди в балканските владения на Византия е вследствие на успешната кариера на достигналия до поста на *велик доместик на схолите на Запада* Григорий Бакуриани (Пакуриани), както и на неговия брат Абас (Апасий) Пакуриани, които и съответно са „изтеглили“ тук немалко свои родственици. Такова едно заключение определено изглежда логично, макар че преки сведения за това няма и фактите, които го подкрепят, са само косвени.

⁹ Вж. **Кънев, Н.** Еволюция на византийската титулна йерархия през IX–XI в. – В: *България, българите и Европа – мит, история, съвремие, т. IV. Доклади от Международна конференция „България, земя на блажени...”*. In *memoriam professoris Iordani Andreevi*, vol. II, В. Търново, 2011, с. 189.

¹⁰ От днешните територии на България са познати печати на още няколко други представители на родовете Аршакиди и Пакуриани – вестархът Врахамий Аршакид (**Jordanov, I.** Corpus III, nos. 383–384), Григорий Аршакид (**Jordanov, I.** Corpus III, no. 1819b), Тигран Аршакид (**Jordanov, I.** Corpus III, nos. 1820–1821), Аспиет Пакуриани (**Jordanov, I.** Corpus III, nos. 2008–2012), проедърът Муселий Пакуриани (**Jordanov, I.** Corpus III, no. 506), N. Пакуриани (**Jordanov, I.** Corpus III, no. 2013), Апасий Пакуриани – брат на основателя на Бачковския манастир Григорий Пакуриани (**Морева, Р. – Х. Басамаков.** Новооткрит оловен печат от Асенова крепост. – В: *Приноси към българската археология*. Т. VII. София, 2013, с. 123–127), както и небезизвестният Татул Пакуриани (с ранга на *протоновелисим* и *архонт на архонтите* – вж. **Jordanov, I.** Corpus III, nos. 524–525). Всички те имат сходна датировка, вменяваща се в интервала между средата на XI и началото на XII в., а ареалът на местонамирането им е доста голям и като цяло обхваща Пловдивско, Асеновградско, Пазарджишко, Панагюрско, Хасковско, Силистренско и Преслав. С публикуването на настоящия моливдовул, този ареал се разширява и с Поморие.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Каждан, А. П. Армяне в составе господствующего класса Византии, XI–XII вв., Ереван, 1975.

Кънев, Н. Нови сфрагистични находки от Поморие – В: *Сборник в чест на доц. д-р Иван Лазаров* – под печат.

Морева, Р. – Х. Басамаков, Новооткрит оловен печат от Асенова крепост. – В: *Приноси към българската археология*. Т. VII. София, 2013, с. 123–127.

Острогорски, Г. История на Византийската държава. С., 1996.

Степаненко, В. П. – В. С. Шандровская, Татул и Пакурианы, *Античная древность и средние века (АДСВ)*, 36 (2005), с. 171–193.

Cheynet, J.-C. Les Arméniens de L'Empire en Orient de Constantin X à Alexis Comnène (1059–1081). – In: *L'Arménie et Byzance, Publications de la Sorbonne*, XII, Paris, 1996.

Jordanov, I. Corpus of Byzantine seals from Bulgaria. Vol. II: Seals with Family Names. Sofia, 2006.

Jordanov, I. Corpus of Byzantine seals from Bulgaria. Vol. III, Part 1-2. Sofia, 2009.

Seibt, W. *Arsakídis-Arřakuni – Armenische Aristokraten in byzantinischen Diensten*, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik (JÖB)*, 44 (1994), S. 349–359.

Seibt, W. The Byzantine Seals of the Pakourianos Clan – In: *Representing History: Theoretical Trends and Case Studies*, Tbilisi 2014, pp. 130–136.

Wassiliou-Seibt, A.-K. Eine armenisch-georgische Erfolgsstory der Komnenenzeit. Die Familie Aspietes aus dem Clan der Pakurianoí. *Text des Vortrags am 20. Mai 2015 (ÖASG, ÖGBS, Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Univ. Wien.* (текстът е качен от А.-К. Василиу-Зайбт на нейния профил в *Academia.edu*).

